

ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ ПРОДУКЦІЄЮ САДІВНИЦТВА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ГАЛУЗІ

Досліджено процес виробництва плодоягідної продукції; сучасний стан експорту та імпорту продукції садівництва; вплив останніх на конкурентоспроможність галузі.

Ключові слова: садівництво, експорт, імпорт, конкурентоспроможність, плодово-ягідна продукція.

В умовах глобалізації світової економіки, лібералізації міжнародної торгівлі, розширення мережі СОТ і інших об'єднань все більше посилюється зовнішній конкурентний тиск на вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників. Особливо відчутний цей вплив у галузях з низьким оборотом капіталу, до яких належить і садівництво.

Товарна пропозиція продукції садівництва на світових ринках є занадто строкатою, обумовлюється зональними особливостями виробництва тієї чи іншої продукції. Так у південних країнах більше виробляється винограду, цитрусових; у тропічних і субтропічних – бананів, фініків, ананасів та низки інших фруктів; країни помірного поясу спеціалізуються на виробництві кісточкових, зерняткових і ягідних культур, серед яких домінують яблука, груші, вишні й черешні, абрикоси, суниці, малина тощо.

Як свідчать дані Світової сільськогосподарської організації ООН (FAO), загалом у світі спостерігається щорічне збільшення обсягів виробництва плодів, ягід і винограду. Зокрема їх валовий збір у 2011 р. проти 1961 р. збільшився у 3,5 раза з середньорічним темпом зростання 2,5 %. Зростання обсягів виробництва було зумовлене як збільшенням площ багаторічних насаджень, так і урожайності плодів, ягід і винограду, яка за досліджуваний період зросла у середньому в півтора рази. Обсяги виробництва зерняткових, кісточкових і ягідних культур також мають щорічну тенденцію до збільшення. Так валові збори яблук і груш зросли більше ніж у 4 рази, вишень і черешень – в 1,6 раза, полуниць – у 5,5 разів тощо. Особливо слід зазначити, що урожайність основних плодово-ягідних культур у світі у 2000-2011 рр. значно перевищувала середньоукраїнські значення. Так у 2011 р. урожайність яблук у світі була вищою в 1,7 раза, груш – на 41,9 %, полуниць і суниць – у 2,5 рази тощо.

Питання економічного удосконалення організації виробництва й збуту продукції садівництва на ринкових засадах, просторового розвитку знайшли своє відображення у працях Г. Ю. Аніщенко, Л. О. Барабаш, А. В. Глотка, О. О. Гуторової, П. Ф. Дуброви, О. Ю. Єрмакова, А. О. Калашнікова, М. І. Кісіля, П. В. Кондратенка, М. Ф. Кропивка, В. О. Кундіус, В. І. Майдебури, Л. О. Мармуль, В. А. Рудьова, І. А. Сало, Л. П. Смирєнка, Д. Ф. Харківського, В. І. Чорнодон, О. М. Шестопаля, А. І. Шумейка та інших.

Водночас, попри наявність значного наукового доробку, потребують комплексного дослідження питання здійснення зовнішньої торгівлі продукцією вітчизняного садівництва.

Мета статті – здійснити всебічний аналіз процесів виробництва, експорту та імпорту продукції садівництва та їх вплив на конкурентоспроможність галузі садівництва.

Виробництво плодів, ягід і винограду у світі істотно різниться в окремих країнах, ранжування яких здійснено за валовими зборами у 2011 р. Китай протягом останніх років є беззаперечним лідером серед країн-виробників плодово-ягідної продукції. У 2010 р. у ньому зосереджувалося 20,5 % усіх площ багаторічних насаджень у плодоносному віці, забезпечуючи при цьому п'яту частину валового світового виробництва продукції. Це більше ніж у 40 разів перевищує аналогічні показники в Україні. За показниками середньої урожайності країни, що належать до субтропічної і тропічної зони, значно вирізняються серед інших. Так найвищою серед наведених країн урожайність плодів, ягід і винограду була у Коста Ріці, південних штатах США, у Єгипті, Еквадорі, Індонезії; найнижчою – у Росії, Танзанії, Уганді, Нігерії, Україні. Така нерівномірність пояснюється кількістю отриманих урожаїв на рік, рівнем розвитку продуктивних сил і породно-сортовим складом насаджень.

Водночас порівняно великі обсяги виробництва плодів, ягід і винограду в окремих країнах світу залежать і від кількості наявного населення, національних особливостей споживання садівницької продукції.

За даними FAO нами були розраховані середні зведені баланси плодів, ягід і винограду за регіонами світу. За показниками дохідної частини балансу, країни Африки і Азії є повністю забезпеченими власною продукцією садівництва, в тому числі і за основними її видами. Більш вразливими до змін ринкової кон'юнктури на плодово-ягідну продукцію є європейські країни, рівень імпортозалежності яких становить 91,4 %. При цьому країни Європи і Америки мають дещо незбалансовану структуру виробництва, свідченням чого є високе експортно-імпортне співвідношення.

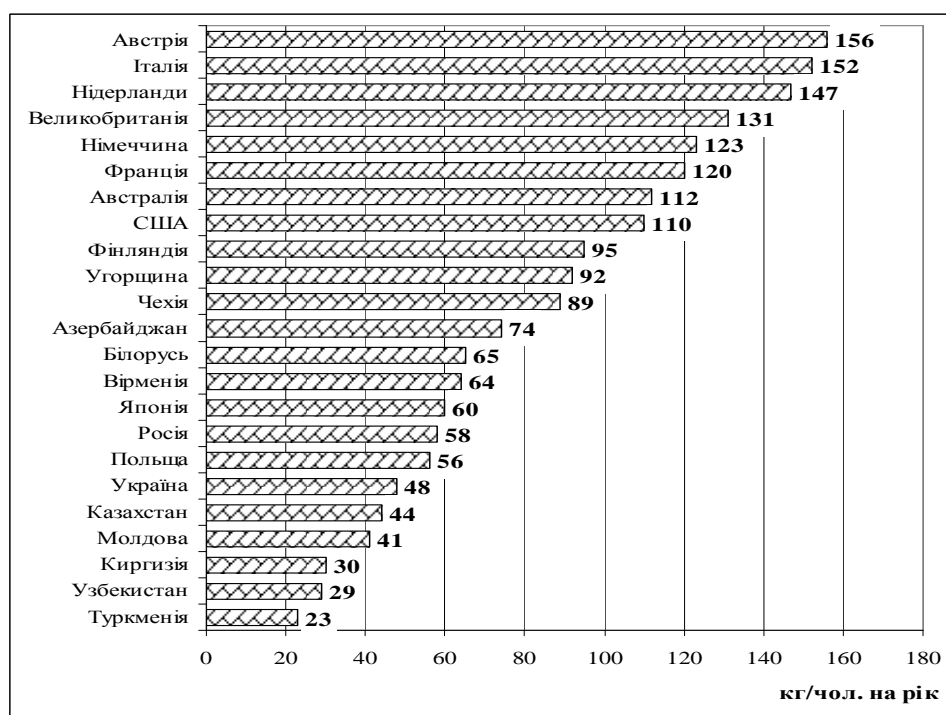
Різні природно-кліматичні умови виробництва призводять до диференціації окремих видаткових частин балансу. У африканських, азійських та

південноамериканських країнах через спекотний клімат плоди і ягоди псуються досить швидко, тому витрати на корм і рівень втрат є значно вищими за європейський регіон, де клімат більш прохолодний. Водночас у Європі більш розвинута переробна галузь, тому близько 20 % усієї плодово-ягідної продукції, у тому числі понад 70 % винограду, піддаються промисловій переробці та товарній доробці, що дозволяє істотно зменшити рівень нетоварних статей балансу.

Динаміка фонду споживання плодів, ягід і винограду, поряд з названими природно-кліматичними особливостями територій, обумовлюється нерівномірністю виробництва і споживання плодово-ягідної продукції з розрахунку на душу населення. У 2011 р. у середньому у світі

споживалося 69,0 кг фруктів на душу населення, забезпечуючи при цьому 87 ккал/добу. При цьому найбільший рівень споживання був у країнах північної, південної і західної Європи та в Америці, найнижчий – у південній і центральній Африці та Азії. Серед спожитих фруктів у європейських країнах домінували цитрусові, яблука, у африканських – банани, плантайни та тропічні фрукти. Значні зміни добової поживності фруктів зумовлювалися як зміною в обсягах споживання, так і структурою спожитих плодів і ягід, оскільки останні мають різну споживчу енергетичну цінність.

Споживання власне плодів, ягід і винограду у 2011 р. також мало значні розбіжності у своєму рівні за провідними країнами світу (рис. 1).

Рис. 1. Споживання плодів, ягід та винограду в окремих країнах в 2011 р.*

*Розраховано автором за даними Росстату, Держстату України, FAO.

Порівнюючи рівень споживання в Україні й інших регіонах світу, варто зазначити, що в середньому в 2011 р. він був нижчим, ніж у розвинених європейських країнах, державах Америки, східної і західної Азії тощо. Серед країн-членів СНД рівень споживання плодово-ягідної продукції населенням був нижчим, ніж у Білорусі, Вірменії, Росії, проте дещо вищим за Казахстан, Молдову, Киргизію тощо, забезпечуючи при цьому лише 58 ккал/добу енергетичної поживності раціону, що негативно характеризує не тільки рівень добробуту населення, споживання продукції садівництва, а свідчить про недосконалість внутрішнього ринку.

Зміни у виробництві, споживанні плодів, ягід і винограду значно впливають на формування ринкової цінової кон'юнктури на цей вид продукції. За статистичною методологією Євростату і FAO, у якості абсолютних цін беруться оптові реалізаційні ціни на плодово-ягідну продукцію сільськогосподарських товаровиробників (закупівельні ціни).

Згідно з даними FAO, у 2010 р. закупівельні ціни на

плоди і ягоди відрізнялися за регіонами в середньому більше ніж у 30 разів. Найвищими на зернятковій і основній кісточковій культури вони були в Японії, на ягоди і виноград – в Австралії, Японії. Серед європейських країн мінімальні ціни на яблука й вишні зафіксовані в Угорщині, на сливи й абрикоси – в Болгарії, на полуниці – у Польщі, виноград – у Молдові, що відповідає загальним тенденціям розміщення продуктивних сил. Максимальними ціни сільськогосподарських товаровиробників через відповідні природно-кліматичні умови були у північних європейських країнах – Фінляндії і Норвегії, через зміни у аграрній політиці підтримки фермерів значно подорожчали полуниці й малина у Франції й Бельгії тощо. Окремо слід зазначити, що за оцінками Світової сільськогосподарської організації найнижчі ціни в Європі на груші були в українських виробників, що варто враховувати при плануванні каналів збуту.

Як уже зазначалося, у 1995-2011 рр. Україна мала від'ємне експортно-імпортне сальдо плодово-ягідної продукції, щорічне зростання співвідношення обсягів

імпорту і власного виробництва, яке протягом останніх років перевищує 50 %. Згідно з митним законодавством України, імпорт садівницької продукції принципово поділяється на дві групи товарів: істівні плоди і горіхи, разом із продуктами промислової і товарної доробки та продуктами їхньої промислової переробки.

Статистичні дані свідчать, що в 2010 р. порівно з 1996 р. обсяг імпорту істівних плодів і горіхів в Україну збільшився у 6,2 раза, в тому числі свіжих – у 6,1 раза, плодів, ягід і винограду – у 28,9 раза. Найбільше зростання спостерігається в групі кісточкових плодів, обсяг ввезених з-за кордону яких за 15 років зріс на 42,6 тис. т або більше ніж у 108,5 разів.

Структура імпорту також зазнала істотних змін. Якщо у 1996 р. серед свіжих плодів і ягід 90,5 % охоплювали тропічні і субтропічні фрукти, то у 2010 р. їх питома вага скоротилася на 28,6 в.п. за рахунок зростання обсягів ввезення плодів, ягід і винограду. У структурі останніх найбільшу питому вагу займали струняткові, обсяг яких у натуральному вимірі зріс у 36,8 раза. Імпорт ягід протягом всього досліджуваного періоду через їх швидкопсувний характер залишається низьким і у 2011 р. не перевищував тисячі тонн.

Група плодів і горіхів, підданих промисловій і товарній доробці, містить істівні плоди і горіхи, сирі або варені у воді чи на парі, заморожені, з додаванням або без додавання цукру чи інших підсоложувальних речовин; плоди горіхи консервовані для тимчасового зберігання і не придатні для безпосереднього використання в їжу (наприклад, консервація діоксидом сірки, у розсолі, сірчаній воді тощо); плоди сушені та їх суміші. Завдяки тому, що така промислова обробка фруктів значно подовжує їх термін зберігання, по суті не залишаючи їх свіжими (крім сушених), обсяг цих груп товарів за 1996-2010 рр. зріс у 29,8 раза. При цьому серед них найбільше імпортується фруктів у замороженому вигляді та сушених.

Імпорт в Україну істівних плодів здійснюється переважно приватними підприємцями за зовнішньоекономічними угодами. Незважаючи на те, що багато країн світу мають товарні надлишки тих чи інших груп плодів і ягід, структура імпорту їх в Україну особливо за окремими видами має монополістський характер. Так 95,1 % зерняткових ввозиться з Польщі, 93,2 % бананів – з Екватору, 43,3 і 35,2 % кісточкових – відповідно з Греції та Іспанії, 44,4 і 19,6 % всього обсягу цитрусових припадає на Туреччину й Єгипет; свіжі ягоди імпортуються переважно з Туреччини і Греції тощо.

Митна вартість імпортованих істівних плодів і горіхів у зв'язку зі зміною митних тарифів коливається в часі, проте має чітку тенденцію до щорічного зростання протягом 2005-2010 рр.. Найбільше зростання цін у 2010 р. порівняно з 1996 р. відбулося в групах кісточкових і свіжих ягід – більше ніж у 15 разів, дещо менше подорожчали фініки, інжир, ананаси та інші тропічні фрукти. Варто наголосити, що значне подорожчання імпортованої плодово-ягідної продукції спричинене зростанням обмінного курсу гривні до доларів США у 4,3 раза, що свідчить про певну стабільність цінової кон'юнктури у світі з одного боку, і про істотну інфляцію споживчого попиту в Україні – з іншого.

Перехід від сплати мита від обсягу до відсотка від вартості контракту спричинив зростання обсягів ввезених плодів і ягід, проте одночасно сприяв зміні в цінової пропозиції.

Як свідчать статистичні дані щодо реалізаційних цін на плоди і ягоди в окремих країнах Європи, вони були порівняно стабільними протягом 2000-2010 рр. і зростали переважно завдяки конвертації їх у гривні через знецінення останньої. Водночас за регіонами ціни на плодово-ягідну продукцію значно коливаються. Так серед наведених країн Європи приміром найвищою була ціна на вишні в Словенії, а найнижчою – в Болгарії, при цьому різниця становила 2794,70 грн/ц і т.д. Розраховані нами значення митної вартості плодово-ягідної продукції загалом відповідають закупівельним цінам в основних країнах-імпортерах. Зокрема яблука і груші, які надходять до України переважно з Польщі, підлягають розмитненню за середньою вартістю 229,88 і 544,68 грн/ц відповідно, у той час коли у Польщі їх оптова ціна становить 168,63 і 539,28 грн/ц. Аналогічно виглядає ситуація і з іншими плодами і ягодами.

Слід зазначити, що цінова кон'юнктура світового ринку дозволяє значно оптимізувати канали імпорту плодово-ягідної продукції в Україну. Так імпортовані в 2010 р. з Туреччини суниці і полуниці за митною вартістю 1057,56 грн/ц в охолодженому вигляді можна було б придбати в Португалії за ціною, більше ніж у 2,5 рази нижчою. У якості імпортерів вишень солодких порад із Сирією, Туреччиною і Грецією варто особливу увагу звернути на Болгарію, де середня закупівельна ціна є на рівні митної вартості на вітчизняному кордоні, а відстань транспортування, а відтак і транспортні витрати будуть значно меншими тощо.

Порівняно з обсягами імпорту та можливостями виробництва, експортна діяльність вітчизняного садівництва не є значною. У 1995 р. питома вага експорту в обсягах власного виробництва плодів, ягід і винограду становила лише 1,3 %, у 2000 р. – 4,5, в 2005 р. – 14,3, в 2010 р. – 16,4 %. Найбільше плодово-ягідної продукції і винограду експортувалося в 2006-2007 рр. – у середньому п'ята частина валового виробництва. Такі малі обсяги і темпи експорту пов'язані з загальним занепадом галузі промислового садівництва і України, низьким рівнем конкурентоспроможності продукції на світовому ринку, значними розмірами фонду внутрішнього споживання продукції тощо.

Динаміка і структура експорту істівних плодів і горіхів з України за даними Державної митної служби свідчить, що переважна більшість продукції вивозиться у свіжому вигляді. У 1996 р. її питома вага становила 92,9 % всього обсягу експорту, у 2000-2005 рр. через зміни в митних режимах 35-45 % плодів, ягід, винограду і горіхів експортувалося переважно у замороженому вигляді, а починаючи з 2008 р. знову спостерігається нарощення обсягів надходжень свіжої продукції. Загалом за 1996-2010 рр. загальний обсяг експортованих істівних плодів і горіхів (без динь, кавунів, шкірок тощо) з України зріс у 10,5 раза, в тому числі свіжих – у 9,6 раза, підданих промисловій і товарній доробці – у 21,1 раза. Найбільше зростання експорту відбулося в групі горіхоплідних – у 55,2 раза, а також в обсягах варених і заморожених плодів, ягід і горіхів, маса вивозу яких зросла більше ніж у 40 разів.

У структурі експорту свіжих істівних плодів і

горіхів у середньому за досліджуваний період найбільшу питому вагу мають свіжі плоди, ягоди і виноград, з яких останніми роками біля 90 % займають зерняткові плоди. Обсяги експорту кісточкових, ягід і винограду, починаючи з 2005 р., щороку зменшуються як через зниження темпів виробництва, так і завдяки протекціоністській політиці країн-імпортерів. У 2000-2010 рр. порівняно велику питому вагу мають волоські горіхи, яких у 2010 р. було експортовано 39,5 тис. т. Експорт тропічних і субтропічних фруктів є незначним і був представлений переважно реекспортною діяльністю підприємств.

Загалом у 2010 р. плоди і ягоди експортувалися Україною у 65 країн світу, у тому числі зерняткові – 61, кісточкові – у 34, ягоди – у 17. Найбільшим партнером України в експортній політиці свіжих зерняткових і кісточкових культур протягом 1996-2010 рр. була Російська Федерація, до якої лише в 2010 р. відвантажено 97,9 і 94,4 % загального обсягу експорту названих видів продукції. Що стосується каналів зовнішньої торгівлі ягодами, то 81,9 % імпортує Польща, 12,2 % – Білорусь. Обсяги торгівлі з іншими країнами світу є незначними й часто не перевищують 1 ц.

Динаміка видового експорту плодів і ягід у 1996-2010 рр. свідчить, що протягом усього досліджуваного періоду в структурі реалізованого за кордон зерняткових плодів превалювали яблука, серед свіжих ягід – журавлина, чорниця і брусниця. Яблука сорту Голден Делішес до 2005 р. або взагалі не експортувались, або реалізовувались у дуже малих обсягах. Проте, починаючи з 2008 р., їх обсяг щорічно зростає через підвищений попит на світовому ринку. Яблука названого сорту в 2010 р. поставлялися здебільшого до Росії, у незначних обсягах до Кіпру, Австрії, Великобританії, Панами тощо. Аналогічна ситуація склалася і з яблуками сорту Гранні Сміт.

Обсяг експорту груш і айви протягом досліджуваного періоду залишається незначним. Його певне нарощення відбулося лише у 2009-2010 рр., коли обсяг надходжень порівняно з 2008 р. зріс удвічі. При цьому експорт айви є взагалі нерозвиненим, вона реалізовувалася за кордон лише у 2005 р. і в 2010 р., в обсягах 10 і 9275 кг відповідно до Ліберії та Литви.

Експорт кісточкових плодів представлений переважно вишнями і сливами, питома вага яких у 2010 р. становила 67,8 і 22,9 % відповідно. Міжнародна торгівля персиками і нектаринами з 1997 р. практично

зійшла нанівець здебільшого через зменшення площ відповідних насаджень в Україні.

Що стосується зовнішньої торгівлі ягодами, то, окрім журавлини, чорниці і брусниці, динаміка обсягів є нестабільною з року в рік. Малина в свіжому вигляді з 2000 р. взагалі не експортується, а маса реалізованих за кордон суниць, полуниць і чорної смородини залишається вкрай малою.

Значимо також, що вирішальними факторами в конкурентній боротьбі на ринку є якість реалізованої продукції та її ціна. Так порівняння реалізаційної ціни сільськогосподарських підприємств та вартості імпортованих в Україну плодів свідчить, що продукція вітчизняного виробництва є конкурентоспроможною за ціною, а також мають певні резерви для підвищення рівня дохідності національних товаровиробників.

Отже, вплив зовнішньоторговельних операцій з садівницькою продукцією має неоднозначний вплив на стан конкурентоспроможності галузі. З одного боку імпорту сприяє більш повному задоволенню потреб споживачів у істівних плодах і горіхах, особливо тих, що не вирощуються на території України, підвищує рівень конкуренції на ринку плодогідної продукції, стимулюючи тим самим товаровиробників до удосконалення виробництва з метою підвищення якості і зниження рівня цін. З іншого боку, імпорту продукція через її значні обсяги перенасичує канали збуту, витісняючи національних сільгосптоваровиробників з ринку.

Що стосується експортної діяльності вітчизняних сільгосптоваровиробників плодів і ягід, то тут також є як позитивні аспекти, так і негативні. До позитивних варто віднести те, що, реалізуючи свою продукцію за кордон за значно вищими цінами, сільгоспідприємства отримують додатковий прибуток, який стає потім джерелом власних інвестицій у розвиток садівництва. Негативним аспектом є той факт, що вітчизняні товаровиробники прагнуть експортувати плоди і ягоди в умовах низького рівня насиченості внутрішнього ринку якісною і дешевою продукцією вітчизняного виробництва й одночасною перенасиченістю пропозиції імпортованою. Це призводить до значного зростання цін на ринках України, особливо роздрібних, а в умовах низького платоспроможного попиту населення спричиняє зниження рівня споживання плодів, ягід і винограду.

Список літератури

1. Блохтур, А. Якість імпортованих в Україну овочів та фруктів [Текст] / А. Блохтур [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журналу: <http://glavcom.ua/articles/6352.html>. – Назва з тит. екрана.
2. Про Митний тариф України: Закон України від 25.04.2001 р. № 2371-III (зі змінами і додатками) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2371-14>. – Назва з тит. екрана.
3. Савченко, С. В. Регулювання експортноорієнтованої діяльності агропромислових підприємств [Текст] / С. В. Савченко // Вісник Харк. нац. техн. ун-ту с.-г. ім. П. Василенка: економічні науки. – Харків: ХНТУСГ, 2007. – Вип. 66. – С. 145-149.
4. Сняговская, Ж. Г. Повышение экономической эффективности производства и сбыта плодов (по материалам сельскохозяйственных предприятий Краснодарского края) [Текст] : дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / Сняговская Жанна Григорьевна. – Краснодар, 2004. – 181 с.
5. Сільське господарство України [Текст] : стат. зб. за 2009 рік / за ред. Ю.М. Остапчука. – К., 2010. – 376 с.
6. Сільське господарство України [Текст] : стат. зб. за 2010 рік / за ред. Ю.М. Остапчука. – К., 2011. – 385 с.
7. Регіони України [Текст] : статистичний збірник / За ред. О. Г. Осаулєнка. – К. : 2007. – Ч.2 – 823 с.
8. Статистичний щорічник України за 2010 рік [Текст] : статистичний збірник / За ред. О. Г. Осаулєнка. – К., 2011. – 561 с.
9. Рульєв В. А. Конкурентоспроможність плодів і ягід [Текст] : моногр. / В. А. Рульєв. – Мелітополь: ТОВ «Видавничий будинок ММД», 2007. – 315 с.
10. Шерстюк, С. В. Законодавче регулювання експортноорієнтованої діяльності АПК [Текст] / С. В. Шерстюк // Держава і

право: проблеми становлення і стратегія розвитку: зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф. 17-18 травня 2008 р. – Суми, ТОВ «Мрія – 1», 2008. – Ч. II. – С. 176-178.

11. Шерстюк С. В. Сучасний стан експорту продукції садівництва [Текст] / С. В. Шерстюк // Зб. наук. праць Таврійського держ. агротехнол. ун-ту: економічні науки. – 2012. – № 2 (18) – Т. 3. – С. 311-318.
12. Шестопаль, О. М. Промислове садівництво України: ретроспектива, сучасний стан та перспективні напрямки розвитку [Текст] / О. М. Шестопаль // Садівництво: міжвід. темат. наук. зб. – К.: СПД «Жителів С.І.», 2007. – № 60. – С. 28-41.

РЕЗЮМЕ

Шерстюк Светлана

Внешняя торговля продукцией садоводства и её влияние на конкурентоспособность отрасли

Исследован процесс производства плодоягодной продукции; современное состояние экспорта и импорта продукции садоводства; влияние последних на конкурентоспособность отрасли.

RESUME

Sherstyuk Svitlana

The foreign trade products of horticulture and its impact on the competitiveness of industry

In the article there has been researched the process of making of fruits and berries products. The current state of the import and export of horticulture is considered. The influence of the past on the competitiveness of the industry is defined.

Стаття надійшла до редакції 9.10.2012 р.